

Tilburg University

Stad behoeft krachtige sociale agenda

Dagevos, John; Smeets, Ruben; Mulder, Rens; Janssen, J.J.

Published in:
Tijdschrift Milieu

Publication date:
2017

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Dagevos, J., Smeets, R., Mulder, R., & Janssen, J. J. (2017). Stad behoeft krachtige sociale agenda. *Tijdschrift Milieu*, 23(4), 12-15.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

DE SOCIAL DESIGN STRAAT

De toegenomen kracht van de stad vertaakt zich in snelle bevolkingstoename en groei van de economische productiviteit. Gevolg is een sterke bestuurlijke focus op de hogeropgeleide middenklasse. Valkuil van een dergelijke eenzijdige ontwikkeling is gebrek aan aandacht voor de voorkeuren van armeren, ouderen en op cultuur georiënteerde stadsbewoners. De toegenomen kracht van de stad gaat namelijk hand in hand met de dreiging van toenemende sociale problemen.

Stad behoeft krachtige sociale agenda

Er is sprake van een stedelijke renaissance. De stad is 'in'. Wereldwijd, maar ook in Nederland zijn steden bezig aan een gestage opmars. Dat geldt zeker ook voor Eindhoven. De toon is optimistisch. Hoe anders was de situatie in het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw. De stormbal werd gehesen na het faillissement van het oude DAF, een halvering in vijftien jaar tijd van het aantal arbeidsplaatsen bij Philips van 40.000 naar 20.000, het verplaatsen van het grootste deel van de activiteiten van NedCar naar het Limburgse Born en het

verdwijnen van indirecte werkgelegenheid bij de vele toeleveringsbedrijven in stad en regio. De stemming in die periode was ronduit somber. Het Stimulus-programma werd met hulp van de EU opgetuigd als een manier om de crisis het hoofd te bieden.

Herwaardering

Vandaag de dag is die somberheid volledig verdwenen. Eindhoven is trots en laat zich horen en zien. De Brainportregio wordt gezien als de tweede motor van de Nederlandse economie, het moderne indus-

triële hart van Nederland. Er wordt vooral gesproken over kansen voor economische groei en voor sociale en ecologische innovatie. De stad 'triumfeert' en wordt naar voren geschoven als de oplossing van bijna alles. Daarin speelt 'slim zijn' een belangrijke rol en dat is een kolfje naar de hand van Eindhoven met zijn high-techindustrie.

De herwaardering van de stad loopt parallel aan de teloorgang van de oude, industriële economie. De grote industrieën zijn vrijwel verdwenen uit het stadsbeeld. De vrijko-

mende oude bedrijven- en haventerreinen zijn getransformeerd ten gunste van een nieuwe economie gebaseerd op kennis, creativiteit en dienstverlening. Eindhoven, neem de transformatie van Strijp-S en de Witte Dame, is hiervan een schoolvoorbeeld. Door grootschalige, publiek-private gebiedsontwikkeling en de bouw van nieuwe stedelijke woonmilieus weten de steden hoogopgeleide, jonge en creatieve mensen aan zich te binden. Deze autonome dynamiek wordt gestimuleerd door de globalisering en postindustrialisering van de economie en door veranderende demografische patronen, waaronder een groeiend aantal eenpersoonshuishoudens en tweeverdieners. Daardoor ontstaat er een grotere voorkeur voor wonen dichtbij stedelijke voorzieningen en daarmee de behoefte aan stedelijke verdichting getuige ook de plannen van Eindhoven in die richting.

Ongelijke ontwikkeling

Het succes van de stad heeft echter een keerzijde. Het gevaar ligt immers op de loer de 'triumf van de stad' te verabsoluteren en veralgemeniseren. De roep van de stad is namelijk niet alleen maar een succesverhaal. Er zijn naast winnaars ook verliezers. De verschillen tussen steden onderling en tussen bevolkingsgroepen in Nederland groeien. Bij nadere beschouwing blijkt de triomf van de stad een selectief proces. De traditionele industriesteden, Eindhoven vormt hierop overigens een uitzondering, hebben het bijvoorbeeld moeilijker dan de oude handels- en universiteitssteden. Die laatste kunnen voortbouwen op een lange traditie als centrum van cultuur, innovatie en kennis. Het succes van een stad komt dus meestal niet 'uit het niets', maar bouwt voort op bestaand succes. Of, zoals de Amerikanen zeggen, 'success breeds success'.

De ongelijkheid tussen steden neemt toe (PBL, 2016; Telos, 2016). Grote steden als Amsterdam en Utrecht, maar ook Eindhoven, profiteren van de algemene

aantrekkingskracht van de stad. Hun groei gaat echter ten koste van het omme- land, dat veel minder hard groeit of zelfs krimpt. Het zijn de kleine en middel- grote steden die hiervan vooral de negatieve consequenties onder- vinden. Ze missen ofwel de relevante bronnen van nieuwe groei (kennis, cultuur en innovatie) of bevinden zich in de schaduw van een grote stad die juist bewoners uit de kleinere stad trekt. Door de toenemende trek van werkplekken en bewoners van deze gemeenten naar de (grote) steden, verliezen ze aan populariteit en vergrijzen ze. Voorzieningen komen onder druk te staan (BrabantKennis, 2015). De binnensteden van veel middelgrote steden, zoals Helmond en Oosterhout, kampen met bovengemiddelde leegstand. Ook cultuurvoorzieningen zoals theaters worstelen in deze steden met hun voortbestaan. Het is de problematiek van 'middelgroot': wel de lasten van stedelijk- heid in de vorm van sociale problemen, maar niet de lusten van een expansieve kenniseconomie en een bijbehorende, groot-

schalige dienstenstructuur (Telos, 2014; Platform31 & Ruimtevolk, 2016).

'Herwaardering loopt parallel aan teloorgang oude, industriële economie'

Ruimtelijke uitsortering

Er is in Brabant, zo laat recent onderzoek van Telos (2017) zien, sprake van een proces van ruimtelijke uitsortering. Nog steeds is het aandeel van hogere inkomens en gezinnen hoog in de meer landelijke gebieden, maar het aandeel daalt daar snel en neemt juist toe in de stedelijke gebieden, met name binnenstedelijk (jonge kenniswerkers) en stedelijk buitengebied (oudere generaties kenniswerkers, vermogende ouderen). Het aandeel van (lagere) middeninkomens is relatief hoog in de centrale steden en perifere landelijke gebieden, maar daalt zeer snel in de stedelijke gebieden.

Gevolg is dat de lage en middeninkomens uit de steden worden gedrukt. Dit komt steeds meer voor in en rond Eindhoven, maar ook in andere Brabantse steden zoals Breda. Daarnaast is er een toenemend

De toegenomen vraag naar (centrum)stedelijke koopwoningen kan de ruimtelijke segregatie vergroten

verschil tussen stad en platteland in leeftijdsopbouw, waarbij de steden verjongen en het platteland vergrijsd. Daarbij is er sprake van een ongelijksoortig proces van vergrijzing: in meer perifeer landelijk gebied is dat het gevolg van wegtrekkende gezinnen, terwijl in de landelijke kwaliteitskernen juist vergrijzing plaatsvindt vanwege de instroom van vermogende ouderen.

Sociale problematiek

De grote, globaliserende en groeiende steden die 'triumferen' gaan overigens zeker niet probleemloos door de wereld. Ze hebben ook hun eigen sociale problematiek. Die is voor Eindhoven zeker niet te veronachtzamen zoals blijkt uit de sociale veerkrachtmonitor van PON/Telos (2016). Na Helmond en Tilburg is Eindhoven de gemeente in Noord-Brabant met de hoogste meervoudige achterstandsproblematiek.

De huidige groei gaat gepaard met processen van stedelijke segregatie en gentrificatie,

waardoor een stad ontstaat met verschillende snelheden. Bepaalde delen van de stad worden langzaam maar zeker overgenomen door hoogopgeleide en creatieve nieuwkomers en bezoekers. Zij beschikken over het benodigde kapitaal en de relevante netwerken om zich een plek te verwerven, daarbij vaak gefaciliteerd door het ruimtelijk-economisch beleid van stadsbesturen. Dat beleid is gericht op het veraangename van de stedelijke omgeving volgens de principes van de creatieve stad. Het herontwikkelen van monumentaal erfgoed,

het aantrekken van festivals, de ontwikkeling van cultuurclusters en creatieve broedplaatsen staan nog altijd bovenaan de stedelijke ontwikkelingsagenda's.

Het kosmopolitische creatieve stadbeleid met zijn keuze voor de hoger opgeleide, mobiele en metropoolaan georiënteerde middenklasse impliceert minder aandacht voor de voorkeuren en behoeftes van armeren, ouderen en mensen die in mindere mate gebruik maken van culturele voorzieningen, maar wel graag in de stad wonen. Het belang-

Het is vooral de vrolijke en licht anarchistische wereld van de 'stadsmakers' die de door de crisis ontstane ruimte actief weten te benutten

rijkste nadeel van een dergelijke focus zit in de verdringing die optreedt. Door de grote en toegenomen vraag naar (centrum) stedelijke koopwoningen en de privatiseringen op de woningmarkt kan de ruimtelijke segregatie en inkomensongelijkheid tussen bevolkingsgroepen langzaam groter worden. Ook Eindhoven heeft hiermee te kampen: de verschillen in termen van inkomen, werk, gezondheid, opleiding, huisvesting, veiligheid en woonomgeving zijn zeer groot. Er gaapt een kloof tussen de top tien van buurten met de minste en meeste achterstand.

Keuzes maken

Het proces van gentrificatie en segregatie roept vervolgens de vraag op van wie en voor wie Eindhoven eigenlijk is. En, misschien nog wel belangrijker, wat voor stedelijke samenleving Eindhoven wil zijn. In het verlengde daarvan speelt de vraag of de groter wordende verschillen in ontwikkeling als een min of meer vaststaand en

'De roep van de stad is niet alleen maar een succesverhaal'

onveranderbaar gegeven worden geaccepteerd. Fundamentele en ingewikkelde maar daarom niet minder relevante vragen, die ook relevant zijn voor andere stedelijke gebieden. Vragen die in het actuele debat maar al te vaak worden vermeden.

Het is immers comfortabeler om het te hebben over techniek en innovatie; over 'circulaire' en 'slimme' of 'creatieve' steden.

Vragen ook waarvan de urgentie toeneemt nu steeds meer zaken aan stadsbewoners zelf worden overgelaten. Na een tijdperk van de overheid en van de markt is een tijdperk aangebroken waarin de rol van burgers weer groeit. Een tijdperk waarin burgers niet alleen passieve (woon) consumenten zijn, maar actieve producenten van de stedelijke omgeving. De crisis heeft laten zien dat er een fors potentieel is aan maatschappelijke energie, aan 'citizen action'. Stadsbesturen erkennen dit en laten onder de noemer 'participatiemaatschappij' steeds meer ruimte voor zelforganisatie. De verwachtingen van de participatiemaatschappij zijn, zoals het Sociaal en Cultureel Planbureau terecht opmerkt, niet vrijblijvend, omdat ze gepaard gaat met bezuinigingen op uiteenlopende terreinen.

Kwaliteit onder druk

Gevolg is dat de kwaliteit van buurten en wijken onder druk komt te staan. Hierdoor is een beweging ontstaan van burgers die inspringen op gebreken in de buurt. Soms gaat het om succesvolle en vernieuwende burgerinitiatieven, maar er zijn evenzevele mislukkingen (Tonkens en Duyvendak 2015). Is het niet vaak een bepaalde groep in de stad die van zich laat horen? Degenen die kennis hebben, de juiste taal spreken en de weg weten? De hoogopgeleide mannen van middelbare leeftijd, de creatievelingen en

sociale ondernemers? Het is vooral de vrolijke en licht anarchistische wereld van de 'stadsmakers' die de door de crisis ontstane ruimte actief weten te benutten voor de ontwikkeling van ecologische buurttuinen, kunstprojecten en culturele festivals (Franke et al., 2015). Zij weten in regelvrije zones gedreven te pionieren en te experimenteren en dagen zo de grote institutionele spelers (bouwers, ontwikkelaars, corporaties) uit. Van deze stadsmakers gaat een prettig en verfrissend soort burgerkracht

uit. Ze vertegenwoordigen echter een beperkt gedeelte van de stedelijke bevolking. Namelijk dat deel dat kosmopolitisch is georiënteerd en zich thuisvoelt in de, door veel stadsbesturen nagestreefde, open, innovatieve en creatieve stadscultuur.

Sociaal programma

De 'stadsmakers' profiteren van de toegenomen ruimte die de gemeenten biedt. De negatieve consequenties van de bezuinigingspolitiek slaan vooral bij de sociaal zwakkere stadsbewoners neer. Terwijl veel voorzieningen in buurten en wijken noodgedwongen moeten sluiten, zijn de nieuwe broedplaatsen en experimenteerzones niet aan te slepen. De kans bestaat dat in het nieuwe speelveld van stadsontwikkeling de ongelijkheid tussen bewoners in hun mogelijkheden tot zelforganisatie en belangenbehartiging toeneemt. Met een terugtrekkende overheid zullen 'speeltuinen, buurtbibliotheken, huiswerkklassen, peuterspeelzalen of ouderenzorg verdwijnen waar bewoners er niet zelf voor zorgen en blijven bestaan of zelfs opleven waar wel krachtige

'Er gaapt een kloof tussen buurten met de minste en meeste achterstand'

'Vooral degenen met kennis en die de weg weten laten van zich horen'

buurtnetwerken zijn', waarschuwt socioloog Justus Uitermark (2014).

Het Sociaal en Cultureel Planbureau signaleerde onlangs een spanningsveld tussen een participatieve democratie (de doe-democratie) en de representatieve democratie (de politiek) (SCP, 2016). Wie bepaalt uiteindelijk de ontwikkeling van Eindhoven? En wat moet die ontwikkeling zijn? Belangrijke vragen als je bedenkt dat er wijken, of zelfs stadsdelen zijn die qua ontwikkeling ver achterblijven en tegelijkertijd minder mondige en daadkrachtige bewoners hebben. Waakzaamheid voor grotere sociale en regionale ongelijkheden, voor de matteuseffecten die gepaard gaan met de 'triumf van de stad', is geboden.

Alert anticiperen

De toegenomen kracht van de stad gaat hand in hand met de dreiging van toenemende sociale problemen. Stadsbesturen moeten daarop alert zijn en gericht inspelen op de spanningen die daarmee gepaard gaan. Die zijn niet zozeer economisch als wel sociaal-cultureel van aard, zo laat ook de recente vluchtelingenproblematiek weer zien.

Natuurlijk, het succes van onze steden is afhankelijk van een permanente zoektocht naar nieuwe ontwikkelkansen in een globaliserende economie. En van slimme oplossingen voor de transitie naar 'circulariteit' en klimaatneutraliteit. Maar steeds meer zal de volhoudbaarheid van dat stedelijk succes bepaald worden door de mate waarin stadsbesturen erin slagen om de economische en ecologische agenda te verbinden met een enthousiasmerend, inclusief en mobiliserend sociaal programma. Pas dan zullen steden daadwerkelijk 'triumferen'.

John Dagevos, Ruben Smeets, Rens Mulder (Telos) en Joks Janssen (WUR/BrabantKenniS)